

röda rummet.

socialistisk
teoretisk
tidskrift

I DON'T BELIEVE IN
GLOBAL WARMING

Klimatet

“Idag står det bortom allt tvivel att en socialism för vår tid måste vara en ekologisk socialism. Men vad menas med ekosocialism och hur bör en ekosocialistisk strategi se ut?”

Kanske har det alltid varit fallet. Men idag står det bortom allt tvivel att en socialism för vår tid måste vara en ekologisk socialism. Men vad menas med ekosocialism och hur bör en ekosocialistisk strategi se ut? I detta temanummer återpublicerar vi ett antal texter som på olika sätt behandlar dessa frågor.

Den första texten är en intervju med **Andreas Malm** som kretsar kring frågan om hur klimatrörelsen och vänstern ska navigera i en situation då klimatförändringarna redan är här. En utmaning är hur vi ska förhålla oss till idéer som ”koldioxidavlägsnande” eller ”solar geoengineering”, det vill säga olika sätt att genom ingenjörskonst sänka temperaturerna på jorden. Malm argumenterar för att tekniska lösningar i sig varken är bra eller dåliga. Olika tekniker har olika potential och för med sig olika risker och vänstern måste ha sakkunskap om dem för att formulera en egen politik. Vad som dock står klart är att potentialen hos löftesrik teknik aldrig realiserar så länge den är i händerna på kapitalet eftersom vinstmotivet fortsätter vara överordnat värnandet av liv.

Den andra texten är ett utdrag ur **Ståle Holgersens** bok *Krisernas tid: ekologi och ekonomi*

under kapitalismen. Holgersen konstaterar att kapitalismen är det kristätaste av alla samhällssystem men understryker samtidigt att det inte är ett skäl för optimism för kapitalismens fiender. Idén att kriser markerar slutet för kapitalismen är fel. Tvärtom är de stålbad som förnyar och till och med stärker systemets grepp, både genom att skapa plats för nya marknader och att återupprätta kapitalets makt i relation till arbetarklassen och andra sociala rörelser. Holgersen visar hur kapitalismens kriser går hand i hand med andra kriser, inte minst ekologiska. Systemets expansion bygger nämligen så gott som alltid på en intensifierad exploatering av naturresurser och mänskligt arbete.

Den tredje och sista texten i detta temanummer består av ett antal kritiska kommentarer till Holgersens bok, författade av **Vanja Carlsson, Carl Cassegård, Håkan Thörn och Carl Wilén**. Därefter följer ett svarsinlägg från författaren själv. **Carlsson** påpekar att Holgersens ekosocialism ger staten en central roll för att driva en systemförändrande krispolitik men saknar en klarare idé om vad som utmärker en stat i linje med ekosocialismen. **Cassegård** efterlyser starkare argument för varför det kristätaste inte skulle kunna indikera ett verkligt sammanbrott för kapitalismen. **Thörn** menar

i sin tur att ekonomiska och ekologiska kriser genom politisk organisering och konflikt kan utvecklas till hegemoniska kriser där rörelser börjar utveckla alternativ till det rådande systemet. **Wilén** riktar istället in sig på Holgersens argument om att ekosocialism är demokrati. Han vill väcka en diskussion om mer exakt vad som skiljer ekosocialistisk demokrati från den borgerliga form som råder idag.

Tillsammans visar de olika texterna i detta temanummer på två viktiga saker. För det första måste utvecklandet av ekosocialismens teori och praktik ske under allt annat än ideala förutsättningar. Det måste ske här och nu i en värld härjad av folkmord, skogsbränder och inflation, i ett läge där vänstern är tillbakapressad och splittrad. Detta kräver, som Malm också konstaterar, en svår balansgång mellan radikalitet och pragmatism. För det andra måste detta arbete vara kollektivt och odogmatiskt. Det måste bygga på en levande dialog mellan människor och grupper med olika kunskaper och på ett sammanförande av teoretiska perspektiv och praktiska erfarenheter. **Det är sådana livsviktiga diskussioner som Röda Rummet vill vara ett forum för.**

Nya Röda rummet - kritik, kunskap, kamp

Tidskriften Röda rummet har utgivits under mer än fem decennier. Vårt mål är att vara delaktiga i byggandet av en ekosocialistisk vänster som inte bara angriper rötterna till det lidande och den förstörelse som kapitalismen orsakar utan även bygger ett samhälle där människor kan blomstra.

Sedan 1996 har Röda rummet varit bilaga i Internationalen. Efter att Tidöregeringen har strypt presstödet lever Internationalen vidare som dagstidning på nätet (internationalen.se). För Röda rummets del gäller att vi måste hitta nya former för vår utgivning.

Tvärt emot den borgerliga regeringens förhop-

ningar är vi i redaktionen fast beslutna om att inte låta oss hindras, **utan tvärtom bidra till ännu mer och ännu bättre socialistisk teori, praktik och debatt.**

- Vi har utökat vår redaktion, vilket kommer att bidra med såväl större bredd som spets.
- Vi har hittat ett nytt magasinformat som speglar vår ambition att vara en central röst i den socialistiska rörelsen och debatten.
- Vi sjösätter ett för Sverige unikt projekt där vi med recensioner, essäer och bokanmälningar inte bara kommer att fortsätta arbeta med våra internationella utblickar utan även konsekvent

kommer att täcka in bokutgivningen inom den radikala vänstern i Sverige.

Det absolut viktigaste du kan göra för att stötta ett sådant projekt är genom att teckna prenumeration. Fyra tryckta nummer direkt i din brevlåda kostar 25 kr/mån eller 300 kr/år. Prenumerationer tecknas via rodarummet.org eller via denna qr-kod:

>3

Klimatet och kamp -
Andreas Malm

>6

Ekologi och
ekonomi under
kapitalismen - Ståle
Holgersen

>8

Röda Rummet
kommenterar Ståle
Holgersens bok

>12

Ståle Holgersen
svarar

Fossilbolagen ger inte upp frivilligt, vi måste bli starkare

I den här intervjun resonerar **Andreas Malm** bland annat kring geoengineering och statens roll i kampen mot klimatförändringarna. Texten nedan är ett utdrag ur en längre intervju som gjordes av den belgiska ungdomsorganisationen *Jeunes Anticapitalistes* i september i år vid Fjärde internationalens ungdomsläger i Frankrike. Hela intervjun kan läsas på Röda rummets hemsida.

Det råder en enorm energikris för tillfället, vilket också är en del av skälet till den väldigt höga inflationen i flera länder. Det är en viktig fråga som diskuteras inom fackföreningsrörelsen i allmänhet och som också får människor att demonstrera. Skulle vi här kunna tänka oss en form av konvergens, där vi enkelt kan agitera för behovet av att lösa energikrisen både av miljöskäl och sociala skäl?

Absolut. Jag tycker att två krav i nuläget bör vara avgörande. För det första att ställa om till förnybara energikällor så snabbt som möjligt, särskilt som de i dag är billigare än fossila bränslen. Kostnaden för en enhet elkraft i Europa är lägre om den kommer från vind- eller solenergi än om den kommer från fossila bränslen. Massiva offentliga investeringar bör genomföras för en maximalt snabb omställning. För det andra, i det rådande läget med stigande energipriser bör det anses vara fundamentalt fel att privata olje- och gasbolag vältrar sig i dessa vansinniga superprofiter, och det borde vara möjligt att väcka ilska bland allmänheten över det.

I Frankrike, men förmodligen också på andra håll, har den parlamentariska vänstern grupperad i NUPES föreslagit en särskild skatt på dessa vinster, och även ett begränsat antal av Macrons deputerade, som vanligtvis agerar lojala eftersägare till hans auktoritära nyliberalism, verkar vara benägna att acceptera denna idé. Det är omedelbara krav, men du framför också övergångskrav som bör lyftas av klimatrörelsen, alltså krav som direkt strider mot befintlig kapitalackumulation. Vilka krav handlar det om?

Ett av dem är att kräva att det inte byggs en enda ytterligare anläggning eller infrastruktur som leder till kraftigt ökad förbränning av fossila bränslen. Det kan bland annat gälla en flygplats, en motorväg, en gasterminal eller en pipeline. Ett annat övergångskrav – och det är naturligtvis inte min egen idé utan är något som diskuteras allt mer – är att förstatliga de privata

energibolagen, att ta kontroll över olje-, gas- och kolbolagen för att tvinga dem ändra kurs, att snabbast möjligt sluta utvinna fossila bränslen till förmån för förnybara energikällor eller till och med ägna sig åt koldioxidavlägsnande – det vill säga att med någon metod avlägsna CO² från atmosfären. Men det är bara två aspekter, inte de enda och – återigen – det beror på var du befinner dig. I vissa länder är olje-, gas- och kolsektorerna redan nationaliserade och där behöver man utgå från ett annat angreppssätt.

Du nämnde borttagande av koldioxid ur atmosfären, vilket leder oss in på geoengineering. Precis som Naomi Klein varnar du bestämt för det som kallas solar geoengineering, och det är lätt att förstå varför när vi läser eller hör om de omfattande riskerna med sådana projekt. Ändå, i media i allmänhet, finns det inte mycket skrivet om det – även om du fruktar att det plötsligt ska dyka upp – och det talas mycket mer om koldioxidavlägsnande genom infångande och deponering. Vad beror det på? Hur ser du på solar geoengineering? Och hur ser du på avskiljning och lagring av koldioxid? Med tanke på den nuvarande situationen, är det oundvikligt, som en nödvändig men otillräcklig del av lösningen, att använda det parallellt med massiva utsläppsminskningar?*

Detta är ett stort område som vi skulle kunna diskutera i flera timmar. Jag driver ett forskningsprojekt kring detta ämne tillsammans med en belgisk kollega från Lunds universitet, som också är vän och kamrat, Wim Carton. Vi har fått ekonomiska medel och nästa höst ska vi med ett helt team av assistenter – studenter från mitt masterprogram i humanekologi – forska kring skilda aspekter av koldioxidavlägsnande.

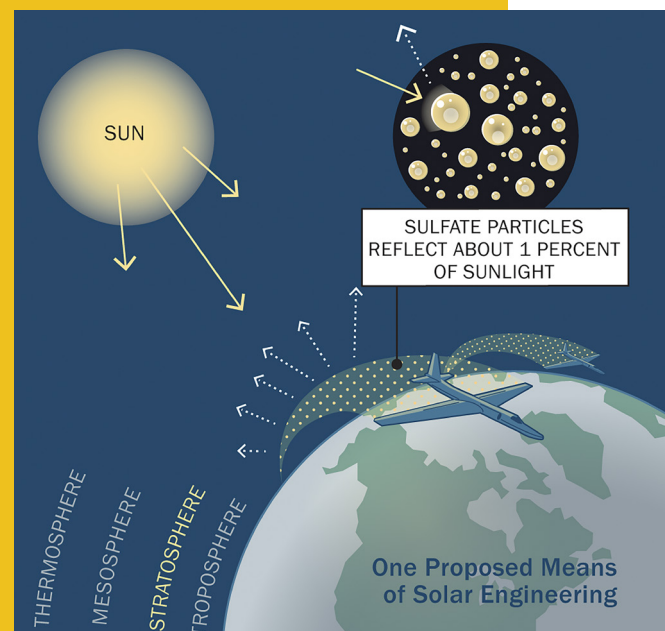
Vi kommer att ge ut en bok på förlaget Verso nästa vår, vilken fokuserar både på koldioxidavlägsnande och solar geoengineering, med arbetstiteln *Overshoot. Klimatpolitik när det är försent*. Jag har ägnat de senaste två månaderna åt att skriva om solar geoengineering och försöka förstå det. Det kan låta konstigt, men jag försöker använda psykoanalys för att bringa klarhet över solar geoengineering, eftersom här finns en komponent av att tränga bort ett problem, som i den freudianska modellen för förträngning, där man skjuter undan saker ur medvetandet så att det inte verkar finnas, men det bubblar under ytan och förr eller senare exploderar det.

*Solar geoengineering

Det saknas en fungerande och vedertagen översättning av termen på svenska och i intervjun har vi valt att lämna den översatt.

Det övergripande begreppet *Geoengineering* syftar på idéer, koncept, teorier och strategier om storskalig manipulation av jordens klimatsystem, oftast med syfte att undvika negativa effekter av klimatförändringar. Det innefattar en rad olika, mer eller mindre kontroversiella, metoder bland annat koldioxidinfångning genom ökad tillväxt av skog eller gödsling av haven för att absorbera CO² ur atmosfären, direkt koldioxidinfångning och lagring genom tekniska metoder samt tekniker för att minska den globala uppvärmningen genom att reflektera solljuset bort från jorden.

Det är dessa sistnämnda metoder som utgör *Solar geoengineering*. Metoder som föreslagits för detta är att till exempel släppa ut stor mängder svaveldioxid högt upp i atmosfären eller att bleka molnlager genom att spruta ut mycket små droppar av havsvatten i dem.

ARTIKELFÖRFATTARE

Andreas Malm

är klimataktivist, humanekolog och författare. Hans böcker i klimatfrågan är bland annat: *Det är vår bestämda uppfattning att om ingenting görs nu kommer det att vara för sent*, Atlas 2008 och *Fossil Capital*, Verso 2016.

”Vi kan inte sträva efter total renhet, det är omöjligt eftersom vi vill vara en del av samhället och vi vill förändra det – inte förbli isolerade utanför det. Och så länge man är inne i samhället, vilket är en förutsättning för att förändra det, är det förbundet med eftergifter”

Man måste skilja på koldioxidavlägsnande och solenergiteknik eftersom de fungerar på olika sätt. Du har helt rätt i att det inte talas så mycket om solar geoengineering. En del vulgärmarxister hävdar att de stora fossilbränsleföretagen befrämjar solar geoengineering som ett sätt att fortsätta med business-as-usual. Det har inte hänt. Varken ExxonMobil eller något annat större fossilföretag säger någonting om solar geoengineering, ingen regering förespråkar det, och inget högerextremt parti driver det. Även om det förväntades under Trump-eran att han snart skulle börja förespråka solar geoengineering, har inget av det skett. Däremot är koldioxidavlägsnande, som fungerar radikalt annorlunda, något som alla stora olje- och gasbolag - i sin ”netto noll”-propaganda - säger att de ämnar använda sig av. Och du kan se att högerextrema partier – någon här nämnde till exempel Berlusconi häromdagen – förespråkar trädplantering och liknande, och det finns även många nystartade kapitalistiska företag som ser avlägsnandet av koldioxid – särskilt att fånga upp det direkt från atmosfären – som ett nytt affärsområde för att producera varor och göra vinst. Det finns ett växande område för kommersiella möjligheter inom koldioxidavlägsnande som vi inte har inom solar geoengineering eftersom det inte producerar nya varor som kan säljas.

Det finns många skillnader mellan dessa metoder. En är att avlägsnandet av koldioxid, som du påpekade, kommer att bli nödvändig eftersom koncentrationen av CO² i atmosfären redan är för hög. Man måste ta bort CO² ur atmosfären, lägga tillbaka den under jorden, lagrad i underjordiska tunnlar där den inte läcker ut – där den fanns innan den utvanns som fossilt bränsle. Det enda sättet att göra det i stor skala verkar vara genom avancerad teknik. Att plantera träd räcker inte, eftersom det är omöjligt att återföra kol till den passiva delen av dess underjordiska kretslopp bara genom det. Att plantera träd påverkar det aktiva kolets kretslopp, men för att kol ska bindas tillbaka i marken, där det är geologiskt exkluderat från den aktiva cykeln, behövs något annat. Teknik som direkt luftavskiljning är lovande i detta avseende, eftersom den gör att CO² kan fångas och mineraliseras, det vill säga omvandlas till en bergart som kan lagras under jord.

Det finns anläggningar på Island idag som gör det och det är en i grunden en beprövad teknik. Men vår analys – Wim och jag skrev en artikel om detta i *Historical Materialism* – är att problemet består i att denna teknik tas i bruk av privata intressen som inte ser någon vinstpotential i att ta kolet och begrava det under jorden, eftersom det i grunden innebär att man tar bort en resurs ur den ekonomiska cykeln. Vad de istället kan göra för att få vinst är att fånga upp CO² och förvandla den till en produkt som syntetiskt flygplansbränsle, eller använda den i gödningsmedel, eller sälja den som koldioxid till Coca-Cola – det är tillvägagångssättet för Climeworks, ett av de stora företagen som sysslar med direkt atmosfäriskt koldioxidinfångande. Om man gör en vara av det kan man

få ekonomisk avkastning, men det handlar bara om att återvinna kolet, eftersom det faktiskt inte är nedgrävt i marken. Så om du vill placera det under jorden måste du befria tekniken från vinstaspekten – det är vår poäng.

Solar geoengineering är en helt annan sak. Det medför många risker av att störa klimatsystemet. Den största faran är naturligtvis den så kallade ”avslutningschocken”: om du använder solenergiteknik har du ett solskydd men du kommer fortfarande att samla CO² i atmosfären; all koldioxid i atmosfären väntar bara på att utöva sin kraft – dess påverkan på klimatet. Med andra ord, om solskyddet av någon anledning tas bort, så – bom! – denna ackumulerade CO² kommer skapa en enorm temperaturökning. (Tänk dig att du lägger ett lock på kokande vatten, det fortsätter att koka, blir varmare och varmare, sedan tar du av locket och allt kokande vatten väller upp ur grytan på en gång.) Detta kan leda till en katastrofal och ofattbar temperaturökning. Och solar geoengineering innebär alla möjliga andra risker. Så det är inget vi inom vänstern bör förorda, och här skiljer jag mig från exempelvis Kim Stanley Robinson. Han är en författare som skrivit en utmärkt roman – *The Ministry for the Future* – förmodligen det bästa som hittills skrivits inom klimatfiktionen. Robinson argumenterar dock för solar geoengineering utifrån ett vänsterperspektiv, vilket är tydligt i boken. En kollega till mig, Holly Jean Buck som har skrivit mycket om solar engineering, gör detsamma i USA; hon anser att vänstern borde se det som en potentiellt användbar teknik.

Jag tror inte att det är användbart, jag tror att vi aldrig ska förespråka det, men vi bör ha en beredskap eftersom det är mycket troligt att det snart kommer att sättas igång. Den sannolikheten bottnar inte i en aggressiv sponsring utan från en logik att det bara finns en känd teknik som har potential att omedelbart sänka temperaturen på jorden. Att ta bort koldioxid skulle ta decennier för att få effekt. Och om vi stoppade utsläppen omedelbart, skulle vi inte heller se en temperatursänkning – vi skulle först se en långsammare ökning och sedan kanske det planar ut. Om vi i något läge inser att vi är i en total nödsituation och något måste göras för att sänka temperaturen.. Den enda utvägen är att skjuta upp sulfatmoln i atmosfären, det är det enda kända tekniska alternativet... När varje sommar innebär nya katastrofer, så är min känsla OK; när kommer order ges om att tillämpa solar engineering? När når vi bristningsgränsen, när kommer systemet rämna och när kommer det att uppstå en verklig känsla av brådska – som i en pandemi – något måste göras, och när infinner sig det ögonblick då regeringarna ser sig omkring och frågar sig - Vad kan vi göra? Den amerikanska västern brinner, eller håller på att förvandlas till öken - eller hela Europa brinner eller något liknande. Och då finns det bara en utväg.

Om vi hamnar i en sådan situation och flygplanen lyfter för att spruta sulfatpartiklar, så säger jag inte att vi ska skjuta ner planen eller sabotera dem, eller något liknande. Men vi bör fundera på vad en vänsterstrategi kan vara vid ett sådant tillfälle, eftersom denna situation – av strikt logiska, strukturella skäl – verkar alltmer trolig. Det finns allt fler tecken att en del av den borgerliga intelligentian rör sig i denna riktning. Till exempel finns tankesmedjan Paris Peace Forum som strävar efter att vara den geopolitiska motsvarigheten till World Economic Forum; denna grupp har tillsatt en kommission kring overshoot-scenarier, (när man misslyckas med de officiella klimatmålen) som leds av Pascal Lamy, tidigare WTO:s ordförande, som för några månader sedan pläderade för att vi borde titta på geoengineering, att det inte finns något annat sätt... Känner du till något om honom?

Ja, han är, eller var, en nyliberal i franska socialistpartiet han var EU-kommissionär för handelsfrågor och sedan gick han vidare till WTO...

Det säger allt. Ett annat tecken är att US National Academy of Sciences för ungefär ett år sedan publicerade en lång rapport som efterlyste ett nationellt forskningsprogram för geoengineering, och jag tror att det är mycket mer troligt att Biden och demokraterna kommer att gå i spetsen för det än Trump och republikanerna – så det är något att noggrant följa och ha beredskap för.

Det leder fram till frågan om staten. Många människor och aktivister på vänsterkanten menar att klimatet, och mer allmänt den ekologiska katastrofen, är ett skäl till att vi behöver ta itu med frågan om statens roll och inte bara fokusera på saker som lokala alternativ. Detta är ett så globalt fenomen, så destruktivt och kommer att kräva så mycket investeringar, beslut, åtgärder etc. att bara något som en stat behövs för att agera. Men sedan är det förstas frågan om vilken typ av stat vi menar. Du uppehåller dig lite runt det i din bok om pandemin; det skulle vara intressant att belysa det.

I grund och botten tror jag att observationen är korrekt: denna kris, hur den än hanteras, kommer att hanteras av staten. Solar geoengineering skulle vara ett otroligt extremt ingrepp i hela planetsystemet och det borde utföras av specifika stater. Storskaligt avlägsnande av koldioxid kräver uppenbarligen ett massivt statligt engagemang. Att minska utsläppen kräver också statliga ingripanden, eftersom minskningarna måste vara så stora, snabba och omfattande att ingen annan agent än staten går i land med det. Det bör här betonas att alla forskare som förespråkar koldioxidavlägsnande och/eller solar geoengineering är väl medvetna om att inget av detta kommer att fungera utan massiva utsläppsminskningar. De som förespråkar solar geoengineering säger aldrig att vi kan göra det istället för att minska utsläppen, de säger att vi måste göra båda samtidigt. Frågan är om det

verkligen är sannolikt att de kommer att genomföras samtidigt. De tror det, men jag tror att det är en optimismens illusion. Anledningen till att jag säger det är att det inte finns någon väg ut ur klimatkrisen utan massiva utsläppsminskningar, och dessa måste vara utomordentligt snabba, djupa och radikala.

Oavsett vilken väg stater väljer tror jag att de kommer att förändras till sin karaktär. Om en stat implementerar solenergieoteknik kommer den att bli extremt mäktig eftersom den då kontrollerar klimatet på planeten, vilket kommer att föra med sig alla möjliga risker för auktoritärt styre och centraliserad kontroll av klimatförhållandena i andra delar av världen. Det finns alla möjliga scenarier: solar geoengineering kan orsaka till exempel monsunproblem i Indien eller medföra någon annan mycket negativ bieffekt någonstans i den globala södern. Men geoengineering-staten – det kan till exempel vara USA – kommer sannolikt inte att upphöra med det och därmed utöva en otroligt centraliserad makt över mänskligheten.

En stat som åtar sig massiva utsläppsminskningar kan också ändra karaktär. Den kan bli auktoritär, eftersom den kraftfullt skulle tvingas styra ekonomin och samhället för att uppnå dessa snabba minskningar. Men det kan också äga rum en fördjupning av demokratin: om man till exempel nationaliserar privata fossilbränsleföretag, utvidgar man i princip demokratin till energiproduktionssfären. Med andra ord, du sätter den under offentlig kontroll och du lägger en sektor av ekonomin under demokratisk kontroll, något som överskrider den borgerliga demokratins gränser – där man ser ekonomin som ett självreglerande system vilket inte bör utsättas för störningar. Om man tar över energisektorn och placerar den i den politiska sfären så utvidgar man på sätt och vis demokratin till ekonomin. Jag tror att en verklig övergång kräver den här typen av fördjupning av demokratin och att den potentiellt kan ta formen av ett brott, en revolutionär förändring i den meningen att om du vill uppnå det måste du förmodligen besegra en mycket viktig komponent av klassfienden. För det är inte så att Total, BP eller Shell frivilligt kommer att ge upp och säga ”OK, ta våra företag och vi ska sluta skapa profit, vi kommer lämna över vår industri och dö frivilligt”. Det är inte så det brukar gå till i historien. Om man vill genomföra det här måste man bli starkare än dem. Och om vi skulle besegra dem skulle det inte nödvändigtvis innebära en total social revolution, men en förändring av egendomsförhållandena som kanske skulle kunna utlösa en process som leder bortom den nuvarande ordningen.

Utöver frågan om de statliga och lokala initiativen tillkommer frågan om individernas roll. Det finns ett narrativ som ofta framförs av företag och regeringar att det i första hand är individers ansvar att lösa den ekologiska katastrofen, men det finns också ibland press i aktivistkretsar att leva och agera annorlunda, och kanske till och med ibland antagandet att

denna fråga ska lösas genom små förändringar på individ- eller lokalnivå. Hur ser du på det?

Det är en fråga som ständigt dyker upp och som vi kämpar med hela tiden. Generellt tycker jag att det bör betonas att individuella livsstilsförändringar aldrig kommer att vara lösningen och att det man kan göra som individ har extremt begränsad effekt. Att tro att jag som konsument kan förändra saker genom att göra olika inköp är att kapitulera för en borgerlig diskurs om samhället som är fundamentalt bristfällig. För det första, som konsument har man ytterst begränsad makt att förändra. Och hur vi agerar som konsument är i grunden ojämnt i den meningen att det är den rikaste konsumenten som har störst inflytande: vi kommer inte att basera vår politiska inriktning på personlig rikedom. En arbetarklasskonsument kanske inte kan – eller har tid – att köpa det dyrare och mer hållbara alternativet. Bill McKibben var inbjuden till mitt universitet och fick frågan ”vad är det viktigaste jag kan göra som individ?” Han svarade ”sluta vara en individ, förena dig med andra och gör saker tillsammans, det är det enda sättet att förändra” – och det är sant.

Å andra sidan skulle tron att det man gör som individ inte spelar någon roll vara den rakt motsatta felsynen. Det är inte en fråga om påverkan utan om trovärdighet: om vi förespråkar ekologisk krigskommunism eller en total omvandling av samhället är det hycklande av mig – eller någon annan som förespråkar det – att inte genomföra några förändringar i den egna livsstilen och tillåta sig själv att flyga utan att tveka eller äta hur mycket kött som helst. Att säga att det jag gör som individ inte spelar någon roll och att jag kan göra vad jag vill, men att jag samtidigt är för en total förändring av samhället, är ingen trovärdig attityd. Du måste praktisera åtminstone lite av vad du predikar.

Men så finns följande uttryck från Adorno som du kanske hört förut: ”Det finns inget riktigt liv i det falska”. För mig betyder det att om man har fastnat i ett system som i grunden är ruttet är det extremt svårt att rena sig och leva på ett helt hållbart sätt. Det är praktiskt taget omöjligt, om du inte släpper allt och lever ensam som jägare-samlare i skogen, att undkomma den industriella kapitalistiska civilisationens skit. Vi kan inte sträva efter total renhet, det är omöjligt eftersom vi vill vara en del av samhället och vi vill förändra det – inte förbli isolerade utanför det. Och så länge man är inne i samhället, vilket är en förutsättning för att förändra det, är det förbundet med eftergifter. Det är så våra kamper alltid utspelas: arbetare är i ett beroendeförhållande till sin arbetsgivare och uppbär lön; de kämpar mot sin arbetsgivare men de är fortfarande i ett beroendeförhållande och kan inte undgå det så lätt. På samma sätt är vi låsta i ett system som gör oss till konsument av fossila bränslen och vi kan inte undkomma det helt och hållet.

Det betyder att var och en av oss måste förhandla detta i våra egna liv och fatta beslut för att hitta en balans. Det som oftast dyker upp här är frågan om att flyga, för det är det sämsta man kan göra som privatkonsument vad beträffar utsläpp, och det är också en handling som ibland är svår att motstå eftersom om du exempelvis vill åka till Nordamerika oavsett skäl – du kanske har ett politiskt skäl – finns det inget annat alternativ än att flyga. I december förra året var jag tvungen att åka till Egypten eftersom det är ett land som jag har band med. Och för första gången i mänsklighetens historia går det inte att sätta sig på en båt på Medelhavets norra kust för att åka söderut – det finns inga båtar till Egypten! Det är underligt eftersom det är så människor har rest i årtusenden, till exempel mellan Egypten och Italien, men det är inte längre möjligt eftersom ett helt kapitalistiskt samhälle har påtvingat oss flyget som det enda tillgängliga transportsättet. Vad gör jag då? Ska jag stanna hemma och säga att jag inte kan åka till Egypten för att det bara går flyg? Nej, det var inte det jag gjorde, jag tog ett flyg. Men när jag diskuterade hur jag skulle ta mig hit till detta läger [i centrala Frankrike] fick jag först höra att talare ombads ta det billigaste transportmedlet. I mitt fall skulle det ha inneburit att flyga, men det hade inte verkat rätt – jag försöker undvika att flyga i Europa. Sedan fick jag veta att en dansk delegationsbuss skulle gå från Köpenhamn, så jag tog självklart den danska bussen, för det var det bästa alternativet. Men jag tror inte att det finns en generell regel om hur man ska hantera dessa frågor i sitt liv, förutom att försöka undvika alltför stora utsläpp och utsläppskrävande val när det är möjligt. Naturligtvis måste det vägas mot andra faktorer – de politiska projekt man är involverad i, familjetillhörighet etc. – som kan påverka hur man lever. Vi måste i alla fall ge upp tanken att våra individuella handlingar är det som kommer att förändra samhället och tanken att man kan bli ren och fri från synd och skuld i detta samhälle.

I din intervju med Stathis Kouvelakis för Hors-Série lägger du till ytterligare ett argument om att konsumenterna inte har någon kontroll över hur saker produceras, över globala produktionskedjor osv.

Ja, vi kan ta exemplet med stålsektorn som är väsentlig när det gäller utsläpp: det finns inget sätt för en konsument av färdiga produkter att ha en verklig inverkan på stålsektorns inriktning, eftersom stål är en insatsvara i andra produkter, och som konsument, när man köper till exempel en bil, kommer man inte i direkt kontakt med stålindustrin, man kan inte bojkotta den. <<

Ekologi och ekonomi under kapitalismen

I *Krisernas tid* undersöker Ståle Holgersen hur kapitalismen skapar kriser, och hur kriser skapar kapitalismen. Han diskuterar speciellt ekonomiska och ekologiska kriser, och sambandet mellan dem. Med medgivande från Daidalos förlag presenterar Röda rummet här ett utdrag ur inledningskapitlet.

När 38 miljoner människor förlorade jobbet i USA under loppet av nio veckor våren 2020, eller när tiotals miljoner måste fly från världens fattigaste länder varje år på grund av klimatförändringarna, drar nog de flesta slutsatsen att något gått fel. Men så är faktiskt inte fallet. Att miljoner förlorar jobb, bostad eller liv på grund av ekonomiska eller ekologiska kriser beror snarare på att allt har gått rätt till.

De kapitalistiska kriserna framstår som brott mot en annars fungerande kapitalism. Men i själva verket är det tvärtom. De skapas genom helt vanliga och vardagliga processer i kapitalismen. De processer som skapar välstånd och rikedom skapar också misär och fattigdom – och kris. Genom evig jakt efter profit skapas det guld och gröna skogar på en plats och fattigdom, avskogning och miljökatastrofer på en annan. Kriserna strider inte mot kapitalismens logik, modernismen eller den härskande samhällsordningen. Kriserna är en nödvändig komponent i allt detta.

Kriserna är del av kapitalismen, de kommer ur den, de omformar den och ger den ny kraft. Kriserna innebär enorma problem för många människor samtidigt som de är en nödvändighet för det kapitalistiska systemet. Utan kriserna skulle kapitalismen ha kollapsat för länge sedan.

Utan möjligheten att förnya sig genom ekonomiska kriser skulle kapitalismen aldrig kunna överleva, utan att utnyttja naturen på ett ohållbart sätt skulle den inte kunna existera. Det är här hunden ligger begravd. Kriserna är inte något ”fel i systemet”: kriserna är systemet.

Kapitalismen är krisernas tid. Aldrig tidigare har kriser varit inskrivna i samhällssystemets dna på samma sätt. Men folk i tidigare samhällen har också haft problem, hamnat i alla möjliga olyckliga situationer på grund av oväder, missväxt, dålig politik, krig eller annat. Det var kanske inte okomplicerat att vara jägare och samlare heller och att styra Romarriket måste ha varit en utmaning från helvetet. Men kapitalismen är en game changer. Aldrig tidigare har en samhällsform varit beroende av återkommande ekonomiska kriser, producerade av systemet självt, för att överleva. Aldrig tidigare har det skapats en global metabolisk reva mellan människan och naturen som lett oss in i klimatkriser och till en ny geologisk epok. Numera kommer kriserna ur motsättningar som finns inom själva systemet och de kommer med en sådan styrka att det på samma gång är fascinerande och rejält skrämmande.

Begreppet kris finns redan i de gamla grekernas skrifter, men då i förhållande till lag (och därmed politik), medicin och teologi. Men begreppet var enligt historikern Reinhart Koselleck mest sannolikt inte särskilt centralt förrän framåt 1600-talet. Men när det användes var det primärt i medicinsk bemärkelse, som det observerbara tillståndet och domen (judicium) om sjukdomsförloppet, som den avgörande punkt när det blir tydligt om patienten kommer att överleva eller dö. Från 1600-talet expanderade användningen av krisbegreppet till att även beskriva fenomen inom politik (och krig), ekonomi, historia och psykologi, och från

Utdrag

Krisernas tid. Ekologi och ekonomi under kapitalismen
Av **Ståle Holgersen**
Bokförlaget Daidalos, 2022

ARTIKELFÖRFATTARE

Ståle Holgersen

är forskare i kulturgeografi. Han har tidigare givit ut *Staden och kapitalet. Malmö i krisernas tid* (Daidalos).

Medverkade senast i Röda rummet med artikeln *Corona, hälsa och klass* tillsammans med Roya Hakimnia.

FOTO: Marlio da Silva @flickr CC BY-NC 2.0

”Vi lever i krisernas tid. Och det har vi alltså gjort i några århundraden. Men början på 2020-talet var ändå rätt extraordinär, även för att vara under kapitalismen.”

Att begreppet kris vinner terräng vid kapitalismens tillblivelse är kanske inte så märkligt. Det är ingen slump att begreppen kris och kapitalism utvecklades sida vid sida under artonhundratalet. 1700- och 1800-talen var oroliga och revolutionerande tider med feodalsamhällets söndervittring, borgerliga revolutioner, teknologiska revolutioner, breda sociala rörelser och ”upptäckter”/plundringar av resten av världen. Men man skulle kunna tänka sig att begreppet borde ha försvunnit när övergången till kapitalismen fullbordats, att begreppet inte längre skulle behövas när den nya produktionsformen hade fått sätta sig. Men så var det inte. Tvärtom. Alla som levde år 2020 vet att detta verkligen inte var fallet. Om något har krisbegreppet blivit allt viktigare i takt med att kapitalismen har utvecklats. Att begreppet får en annan och viktigare betydelse under kapitalismen än tidigare är inte konstigt eftersom det också finns något speciellt som måste beskrivas.

Att kapitalismen har kriser inskrivna i sitt dna gör att härskare måste tänka annorlunda än tidigare. Existensberättigandet för makthavare i alla tidigare epoker har – som grundprincip – varit ett ”oförändrat bibehållande av det gamla” där makthavare behöll sin makt genom att se till att saker och ting förblev som de var. Under kapitalismen är premissen en annan: den kan inte överleva utan att hela tiden radikalt förändra sig själv och världen omkring sig, den kräver en oavbruten omskakning av alla samhällsförhållanden, en evig osäkerhet och rörelse. I en tid då allt som är fast förflyktigas måste makthavarna oavbrutet förändra för att behålla sin makt:

nya sätt att organisera produktionen och ny teknologi, ny infrastruktur och nya kommunikationsmönster, nya relationer till arbetare och naturen, och nya sätt att legitimera sin makt. Den härskande klassen måste ständigt revolutionera för att behålla status quo.

Milstein gör en intressant distinktion mellan en defensiv och offensiv läsning av kris. Den första utvecklades från 1600-talet och kan kopplas till Hobbes Leviathan och handlade om att övervinna faror och återställa ett ”normaltillstånd”. Den andra kom på 1700-talet med författare som Rousseau och Thomas Paine. Nu handlade det inte längre om att dra sig tillbaka eller att försöka undvika kriser, utan snarare om att komma vidare till nästa steg i den historiska utvecklingen. Detta synsätt kom inte ur intet, det avspeglade den nya tiden: kapitalismen.

Vi lever i krisernas tid. Och det har vi alltså gjort i några århundraden. Men början på 2020-talet var ändå rätt extraordinär, även för att vara under kapitalismen. Under det gudsförgätna året 2020 verkade det finnas kriser på absolut alla fronter. Även krisernas tid hamnade till synes i kris. Det blev en folksport att lista olika kriser som omger oss: Politiska, sociala, ekonomiska, ideologiska, rasistiska, ekologiska, civilisatoriska, planetära och demokratiska kriser. De flesta verkar också vara överens om att kriserna är sammanlänkade.

Joseph Choonara skriver om en trippelkris (covid-19-pandemin, ekonomisk recession, ekologisk kris), medan Michael Jacobs menar att frimarknadsmodellen har skapat en trippelkris för kapitalismen (finansiellt instabil,

miljömässigt ohållbar och politiskt impopulär). Zachary Levenson refererar till en organisk kris som är ett sammanflöde av sammanvävda kriser på ”nästan alla områden”, där det är ”svårt att fundera ut var man ens ska kunna börja göra en intervention”. Han nämner ekonomisk, politisk, ekologisk och ideologisk kris, liksom kris i den sociala reproduktionen och kris orsakad av rasism. Salar Mohandesi skriver att vi har flera in-kapslade [”nested”] kriser som är relativt autonoma och förstärker varandra: en konjunkturell kris orsakad av coronapandemin, en organisk kris i nyliberalismen, en strukturell kris med social reproduktion och en epokgörande kris för själva planeten. Bergman-Rosamond och kollegor beskriver en rad kriser som relaterade genom ”kriskedjor” eller ”inter-krisrelationer” och börjar sin text med att nämna följande: klimatkris, finansiell och politisk kris, depression, försörjningskris och personlig säkerhetskris.

Under krisåret 2020 frågade många sig om kapitalismen överhuvudtaget kunde överleva alla dessa kriser. Men frågeställningen borde vara en annan: skulle kapitalismen kunna leva utan sådana kriser? Skulle kapitalismen överleva utan just krisår som 2020? Svaret är nej. När man ser hur kriserna upprättar och stärker kapitalismen kan det vara illustrerande att parafrasera vad Voltaire sade om Gud: om de inte redan fanns skulle man behöva uppfinna dem. <<

Noter till texten återfinns på rodarummet.org

I boken *Krisernas tid* (2022) undersöker Ståle Holgersen, lektor vid Örebro universitet och medlem i Socialistisk politik, hur ekonomiska och ekologiska kriser hänger samman och skiljer sig från varandra. Holgersen menar inte bara att vi måste förstå kapitalismens kriser för att vi ska kunna förstå kapitalismen, utan även att kriserna bidrar till kapitalismens överlevnad. I höstas publicerade vi ett utdrag av *Krisernas tid* (Röda rummet #196) och i detta nummer vill vi fördjupa vårt engagemang genom att publicera fyra olika kommentarer. I nästkommande nummer publicerar vi Holgersens svar.

”Ståle Holgersen har med **Krisernas tid** skrivit den bok jag länge väntat på; en genomgång av och diskussion om de marxistiska kristeorierna som rör sig högt över positionskrigens skyttegravar.”

Hur ska vi förstå den ekosocialistiska staten?

Ståle Holgersens bok *Krisernas tid* väcker viktiga frågor som rör statens roll i såväl den ekologiska krisen som i hur ekosocialismen skulle kunna erbjuda en lösning. I boken får staten genomgående representera den härskande politiska klassen och aktörer som på olika sätt representerar staten beskrivs stå i stark beroendeställning till den kapitalackumulation som driver på den ekologiska krisen. Det generella budskapet är inledningsvis att här, hos staten, högre offentliga tjänstemän och övriga statliga aktörer, har inget gott skett i förhållande till klimatförändringarna. Tvärtom är den representativa demokratins institutioner och det politiskt-administrativa systemet i betydande del skyldig till förändringarna. Holgersen skriver: ”staten har alltmer blivit en förvaltare av kapitalistklassens gemensamma intressen. Vid kriser i dag finns absolut inga tvivel – staterna är villiga att sträcka sig extremt långt för att rädda systemet eftersom det för dem i så hög grad handlar om att rädda sig själv”.

Samtidigt som utgångspunkten att staten, stats tjänstemän och kapitalister delar grundläggande gemensamma intressen är central så framstår staten i bokens sista kapitel som en grundläggande aktör för förändring där statlig reglering får en särskilt avgörande roll. Holgersen menar att det inte går att ”komma undan” staten. Istället måste den vara med i förändringen. Att tänka sig större förändringar utan stöd från staten är orealistiskt. Ett annat perspektiv framträder nu: det finns en möjlighet för staten att ta en större och förändrad roll och kriser kan bidra till att driva på en sådan vändning. Jag hade önskat att redogörelserna för statens funktionsätt i större utsträckning hade bäddat för att vi skulle kunna förstå den här möjligheten. Mot bakgrund av bokens tidigare argumentation väcks frågorna; givet att politiker klassen är girig och korrupt och att statliga tjänstemän har allt för nära relationer till näringslivet och kapitalister, hur ska den ekosocialistiska staten egentligen skapas? Hur kan en vändning ske om staten är så pass djupt försjunken i kapitalismens och kapitalistklassens intressen? Hur kan radikal politik och genomförande av denna uppstå?

En tolkning är att Holgersen bygger sina tankar om den ekosocialistiska staten på öppningar som finns att hämta framför allt i Gramscis teorier om the integral state och Jessops teorier om the relational state, men dessa lämnas förhållandevis outredda. Dessa teorier diskuterar statliga och offentliga institutioner som placerade mellan – och i semi- eller relativ- autonom ställning till såväl näringslivet, politiken som

Ståle Holgersen

sociala rörelser och de såväl lösningar som möjligheter till förändring som detta kan innebära. Holgersen utelämnar också de faktiska gränser mellan statliga institutioner och omgivande aktörer som manifesteras i lag och reglering eller i praxis, liksom (välfärds)statens komplexa och dubbla roll i en kapitalism att å ena sidan stödja den kapitalistiska utvecklingen och skydda kapitalistiska intressen och å andra sidan agera krockkudde för kapitalismens effekter genom att skydda medborgare från exploatering genom att möjliggöra individuell välfärd. En utökad diskussion om dessa aspekter hade eventuellt underlättat förståelsen för hur förändring skulle kunna ske i praktiken. Det hade varit intressant att i *Krisernas tid* få en tydligare definition av staten och läsa en mer på djupet formulerad kritik av dess förhållande till den ekologiska krisen. Men framför allt saknar jag som läsare en mer konkret redogörelse för hur staten kan bli en del av lösningen och den ekosocialistiska framtiden.

Vanja Carlsson

Om hopp och kriser: en fråga till Ståle Holgersen

Det kanske viktigaste budskapet i Ståle Holgersens imponerande bok är att ekonomiska och ekologiska kriser är fundamentalt olika. Visserligen skapas båda av kapitalismen, men medan de ekonomiska övervinns som del av kapitalismens logik finns inget i systemet som talar för de ekologiska krisernas övervinande. Alla kriser medför lidande, sär-

skilt för de svagaste och mest utsatta i samhället, och därför är kriser inget att hoppas på. Ingen av kriserna utgör egentligen ett hot mot kapitalismen. De ekonomiska stärker den snarare och paradoxalt nog verkar inte heller de ekologiska kunna försvaga kapitalismen, trots att de pekar mot en potentiell undergång för våra samhällen. Holgersens tes när det gäller vilken effekt de ekologiska kriserna egentligen har på kapitalismen är komplex: de bidrar visserligen inte till att regenerera kapitalismen men inte heller till att undergräva den. Vi kan varken hoppas på att systemet ska lösa dem åt oss eller att de ska hjälpa oss att kullkasta systemet. Det går utmärkt, skriver han, att tänka sig en värld i flammor där den sista kapitalisten säljer en kanna bensin till sin sista kund (s.132). Kapital kan nämligen ”ackumuleras under i stort sett vilka ekologiska villkor som helst, oavsett hur degraderade de är, åtminstone så länge det finns människor kvar” (s.115).

Men går det att tänka sig att samhället går under utan att minsta ekonomiska kris uppstår? Om naturen förstörs borde det väl rimligen också försvaga kapitalismen? Holgersen verkar hålla med om detta när han påpekar att kapitalismen är beroende av naturen och dess bruksvärden. Han betonar också att den eviga tillväxt som kapitalismen förutsätter står i motsättning till den fysiska verkligheten. Hans poäng verkar alltså inte vara att ekologiska kriser inte undergräver kapitalismen, utan att de gör det för sent och tar resten av världen med sig i sitt fall. Här sammanfaller hans bedömning med Kohei Saitos: “considering the enormous elasticity of capital, it remains unclear whether capitalism or the Earth will collapse first” (Marx in the Anthropocene, Cambridge University Press, 2022, s. 127). För att återgå till den ”siste kapitalisten” – om det verkligen är den ”siste” är det ju knappast kapitalismens triumf över naturen som exemplet illustrerar, utan snarare att kapitalismen och ekologi bryter samman samtidigt. Vad som återstår att klargöra är hur dessa två fortgående sammanbrott samspekar. Här blir Holgersen i mitt tycke en smula otydlig. Han hänvisar till olika abstraktionsnivåer och påpekar att en djupare analys än en som enbart fokuserar på kausalsamband mellan ekologiska och ekonomiska kriser synliggör att båda kriserna är rotade i ett system kännetecknat av en central motsättning mellan bytes- och bruksvärde (s. 117). Detta låter lovande, men det blir aldrig tydligt i boken hur denna motsättning slår igenom i relationen mellan ekologi och ekonomi. Hur blir egentligen den siste kapitalisten den siste, och hur kan det absurda skenet uppstå att kapitalismen är vid god vigör även i en situation där både den och resten av världen håller på att gå under? Även om Holgersen erkänner att beroendet av bruksvärden utgör en begränsning för kapitalet verkar han mindre intresserad av

begränsningen i sig än av hur den bidrar till en fortsatt kapitalackumulationsprocess.

Jag hade önskat mig en tydligare sammankoppling mellan abstraktionsnivåerna för att ge ett mer konkret grepp om hur relationen mellan natur och kapitalism ser ut. Ett möjligt sätt att analysera detta förhållande vore genom att fokusera mer på bruksvärdenas roll i den kapitalistiska produktionen. När Holgersen hävdar att kapital kan ackumuleras under nästan vilka villkor som helst måste man tillägga: ja, men inte lika effektivt. Antag att kol inte funnits. Hade den industriella revolutionen då kunnat ta fart? *I Fossil Capital* påpekar Andreas Malm att det fanns politiska (om än ej snävt tekniska) fördelar med kolet som gjorde att de tidiga brittiska industrikapitalisterna föredrog det framför vattenkraft. Att de skiftade från vatten till kol var för att de tjänade på det. Det betyder rimligen att de inte skulle ha tjänat lika mycket om de inte hade bytt. Ytterligare ett sätt att resonera vidare kring relationen mellan natur och kapitalism vore att se närmare på begreppet organisk sammansättning: innebär inte dyrare råvaror rimligen också en ökning av konstant relativt variabelt kapital och vad innebär det i sin tur för möjligheten till värdeskapande? En sista fråga gäller politiska kriser. I förhållande till ekonomisk-ekologiska kriser verkar argumentet att kriser inte är möjligheter hållbart, men gäller det även politiska kriser? Jag håller med om den varning Holgersen utfärdar: det finns tyvärr en grupp i dagens samhälle för vilken kriserna faktiskt är något att hoppas på, nämligen den politiska högern. Men borde det inte gå att urskilja chanser även för vänstern i politiska kriser, beroende på vilken typ av politisk kris det gäller och vilket politiskt projekt det är som krisen hotar? Detta innebär i sin tur att vårt fokus kanske bör flyttas en aning. Det är inte bara de ekonomiska och ekologiska kriserna, utan även de politiska som vi måste förstå bättre och förbereda oss för. Nu inser jag naturligtvis att det kan vara väl mycket begärt att Holgersen, som skrivit en utomordentlig bok om ekonomiska och ekologiska kriser, även ska ta upp en tredje sorts kris. Men det är kanske ett ämne för en framtida bok?

Carl Cassegård

Hegemoniska kriser kan vidga möjlighetshorisonten för kollektiv handling

Ståle Holgersen har med *Krisernas tid* skrivit den bok jag länge väntat på; en genomgång av och diskussion om de marxistiska kriteorierna som rör sig högt över positionskrigens skyttegravar. Därtill lämnar Holgersen ett viktigt eget bidrag till förståelsen av det samtida, krispräglade globala tillståndet genom en analys av hur ekonomiska och ekologiska kriser samspekar. Eftersom Holgersen inte stannar vid ambitionen att förklara världen utan också vill bidra till att förändra den ska jag här ställa några frågor som handlar om hur vi ska förstå förhållandet mellan sociala rörelser och kriser, något som Holgersen egentligen bara berör i förbifarten. Frågeställningen om förhållandet mellan sociala

rörelser och kriser är tvådelad. Den gäller för det första huruvida sociala rörelser, eller omfattande protester, kan bidra till att driva fram kriser i kapitalismen. För det andra om kriser i sig öppnar möjligheter för sociala rörelser att mobilisera för radikal samhällsförändring.

I det moderna samhället har sociala rörelser varit pådrivande i alla förändringar som medfört fördelning av makt eller resurser från de få till de många. Ändå är det notoriskt svårt att fastställa exakt i vilken grad förändringarna kan tillskrivas rörelsernas kollektiva handlande. Det gäller också möjligheterna att hitta tydliga mönster i den moderna historien som ger stöd åt ett antagande om ett kausalt samband mellan sociala rörelser och kriser. Holgersen pekar på att i stort sett samtliga av 1900- och 2000-talens stora kapitalistiska kriser har föregåtts av relativt omfattande protester, men menar att det skulle vara alltför spekulativt att peka på några sådana samband. I flera av de fall han nämner syns resonemanget rimligt. Men Holgersen hastar alltför för snabbt förbi de marxistiska teorier som på goda grunder hävdar att arbetarrörelsens styrka i kapitalismens kärnländer bidrog till det tidiga 1970-talets kris genom att begränsa kapitalismens profiter och expansionsmöjligheter. Man kan också tillägga att den framgångsrika antikoloniala kamp som kulminerade på 1960-talet begränsade möjligheterna till kapitalistisk expansion utanför kärnländerna. Även de kostsamma försöken att bekämpa denna kamp (till exempel i Vietnam) bidrog till att försvaga kapitalismen. Det sätt på vilket nyliberalismen, som det politiska svaret på denna kris, utformades bekräftar ju också ett sådant antagande; i kapitalismens kärnländer fördes en politik som bekämpade fackföreningarna, gynnade expansionen av prekärt, lågt betalt arbete och i förlängningen medförde reallönesänkningar, medan de postkoloniala länderna underkastades strukturanpassningsprogram som bäddade för den kapitalismens globalisering som medförde expanderad exploatering av arbete och expropriering av naturresurser i det globala syd.

På ett teoretiskt plan går det också att föreställa sig att globalt omfattande, ihållande strejker kan utlösa en kris för den kapitalistiska ekonomin. Det behöver inte handla om generalstrejker; en strategisk blockering av noder i den globala ekonomins nätverk av transportvägar skulle vara tillräcklig. Även en konsumtionsvägran i stor skala på det sätt som delar av miljörörelsen föreslår skulle vara krisbefrämjande. Men Holgersen ser inte krisskapande strategier som ett produktivt sätt att avskaffa kapitalismen. En av bokens viktiga politiska ståndpunkter, formulerad med adress till den socialistiska vänstern, är att kriser inte är något vi bör hoppas på. Kriser innebär, menar Holgersen, stort lidande för både arbetarklassen och andra prekära grupper och gynnar egentligen bara det kapitalistiska systemet självt, och möjligen också högerrörelser som kan utnyttja den osäkerhet och otrygghet som följer med kriser.

Hopp om radikal samhällsförändring behöver självklart inte knytas till en föreställning om att kapitalismen först måste kastas in i en kris. Jag är enig om att det bästa tänkbara scenariot är en socialistisk revolution utan allt det lidan-

de som en kris för med sig. Och den samtida rörelseforskningen är enig med Holgersen i att omfattande uppror och protester inte förutsätter kriser. Men likväl tycker jag att Holgersen närmar sig frågeställningen om kris och kapitalism från fel håll. Huruvida socialister hoppas på kriser eller inte saknar ju betydelse för det faktum att kapitalistiska kriser sker med regelbundenhet – och att vi idag är mitt i en, med kapitalismen intimt sammanhängande, mångdimensionell ekologisk kris. Vad som betyder något är vilken analys en socialistisk rörelse gör av dessa pågående och kommande kriser – och hur den agerar. Här kommer vi således in på den andra delen av frågan om förhållandet mellan sociala rörelser och kriser. Och här menar jag att det finns ett starkt skäl för att hävda att kriser kan vidga möjlighetshorisonten för kollektiv handling. Detta är knutet till ett faktum som Holgersen egentligen inte diskuterar i boken: att den ekonomiska logik som är verksam i kapitalistiska kriser alltid är oupplösligt förbunden med en politisk-ideologisk dimension. Det innebär att när en kris uppstår i den kapitalistiska ekonomin så åtföljs den alltid av en politisk definitionsstrid, där olika intressebaserade samhällskrafter söker vinna tolkningsföreträde genom att etablera ”sanningen” om krisen, vad som är dess orsaker, konsekvenser – och framför allt, vad som bör göras åt den. De krafter som vinner denna strid utformar också svaret på krisen, politiskt, ekonomiskt och ideologiskt.

Jag skulle inte vilja påstå att varje kapitalistisk kris också är en hegemonisk kris, men det finns en betydande potential för detta, och jag skulle vilja hävda att både 1930- och 1970-talens ekonomiska kriser också var hegemoniska kriser. Potentialen för en hegemonisk kris – och därmed de ökade möjligheterna för kollektiv handling – kan formuleras ganska enkelt: möjligheten att få gehör för ett radikalt ifrågasättande av kapitalismens legitimitet ökar i kriser. Detta ska också ses i ljuset av att legitimiteten för kapitalismen också i icke-kristider inte är så överväldigande som exempelvis svenska borgerliga ledarsidor ständigt försöker få oss att tro. Exempelvis konstateras i undersökningar av Edelman Trust Barometer att även under ”goda tider” anser mer än hälften av befolkningen i kapitalismens kärnländer att kapitalismen gör mer skada än nytta. Nu skulle jag inte vilja påstå att legitimiteten som kapitalismen behöver främst handlar om vad människor går runt och tänker om den, utan i hur vi varje dag bidrar till att reproducera kapitalismen genom våra handlingar. Och grunden för denna legitimitet är att kapitalismen för tillräckligt många i de kapitalistiska kärnländerna levererar de saker som behövs för att reproducera livet – och även för att njuta av det. Vad som händer i en omfattande kris är att denna legitimitet undergrävs i samma mån som kapitalismens kapacitet att leverera minskar. Kapitalismens ”materiella misslyckande” i en krissituation är alltså det som ytterst lägger grunden för en potentiell hegemonisk kris och därmed för möjligheten att mobilisera människor i en rörelse för samhällsförändring. Fascismens historiska framgångar i kristider bekräftar, snarare än motsäger, existensen av ett sådant vidgat politiskt handlingsutrymme.

Håkan Thörn

Demokrati och rättigheter i krispolitikens tid

I Krisernas tid (2022) föresätter sig Ståle Holgersen att utveckla en kriskritik och peka fram mot en ekosocialistisk krispolitik. Kriskritiken står i centrum och är fullt ut framgångsrik. Åtminstone kvarstår efter min egen läsning av Krisernas tid inga tvivel om att Holgersens grundläggande argument är övertygande. Kriser leder inte automatiskt till kapitalismens kollaps. Kriser återskapar tvärtom kapitalismen. Kriser är inte en möjlighet – de är problemet.

Däremot framstår en väsentlig del av den ekosocialistiska krispolitiken som i bästa fall oklar och i värsta fall som motsägelsefull. När Holgersen hävdar att ”ekosocialism är demokrati” är det förmodligen få som invänder. Likväl kvarstår frågan om vad som egentligen menas med demokrati i det här sammanhanget, och om den demokratiuppfattning som Holgersen verkar ställa sig bakom verkligen hänger samman med hans kriskritik.

”Demokrati handlar om att dela på makten,” skriver Holgersen, ”vilket är just vad som händer när ekonomiska beslut flyttas från stängda rum med icke-valda ägare, till öppna rum med folkvalda som handlar på en grundval av folkligt förankrade program.” Ekonomiska och ekologiska kriser ”måste lösas med både ekonomisk och parlamentarisk demokrati.” Diskussioner om produktionens villkor öppnar ”i sig för ökad demokratisering av samhället.” Några sidor tidigare har läsaren blivit varnad för den stalinistiska erfarenheten, som ”måste vara en evig påminnelse om vikten av demokrati, rejäl arbetarmakt på arbetsplatsen, pressfrihet och yttrandefrihet...”

Mitt problem med denna beskrivning av demokratin är att det inte är uppenbart om den innehåller några samhälleliga kännetecken, eller om den är giltig oberoende av samhällets klasskaraktär. På så vis förbereds i nästa led en bördig jordmån för en liberal demokratidefinition som låter oss välja mellan kapitalistisk demokrati eller Stalins Gulag.

Styrkan och originaliteten hos vitt skilda marxister som Jevgenij Pasjukanis, Ellen Meiksins Wood och Robert Fine är att de på olika sätt har visat att detta val mellan en liberal demokratidefinition och Gulag bygger på falska premisser. En uppfattning som reducerar demokratin till en fråga om att dela på makten, till press- och yttrandefrihet samt till folkligt valda representanter som ska fatta både ekonomiska och parlamentariska beslut tycks acceptera en definition som är förenlig med såväl världets tysta tvång som med klassrelationen mellan arbetskraft och kapital under kapitalismen. Enligt Pasjukanis är den jämlikhet som lag, rättigheter och demokrati baseras på under kapitalismen tätt förbunden med det sätt på vilket varans och världets form bortser från olikheter och skapar homogena relationer mellan utbytbara ting. Enligt Wood var det först under kapitalismen som demokratin blev förenlig med det rika fåtalets makt. I det antika Grekland förstod man tvärtom demokrati som ett statskick där den fattiga majoriteten utövade makt över den rika minoriteten. Enligt Fine bör vi akta oss för att tvingas välja mellan två vanligt förekommande demokratidefinitioner, som i själva verket utgör varandras spegelbilder: dels den instrumentalistiska som reducerar demokratin till en borgerlig chimär som blott tjänar den härskande klassens intressen och dels den formalistiska som uppvärderar demokratin till ett tidlöst och neutralt ideal om hur samhället bör utformas, helt oberoende av om vi talar om demokrati under kapitalismen eller inte.

Givet att Holgersen skriver under på att förhållandet mellan kritik och politik inte är godtyckligt – vilket jag tror att han gör eftersom han lutar sig mot det abstraktionsbegrepp som marxisten och statsvetaren Bertell Ollman har utvecklat i boken *Dance of the Dialectic* (2003) – visar dessa marxisters demokratikritik att Krisernas tid innehåller oklarheter eller en spänning eller till och med en motsägelse mellan hans krispolitiska resonemang om demokrati och hans kriskritik. Kriskritiken leder fram till den rimliga slutsatsen att socialismen inte är kapitalismens logiska fortsättning utan snarare bör ses som ett brott med detta produktions sätt. Krispolitiken tycks däremot luta sig mot en demokratiuppfattning där kapitalistisk och socialistisk demokrati kan beskrivas i termer av gradskillnader snarare än som ett kvalitativt brott.

Om denna invändning godtas återstår att undvika två extremer. Vid den ena extremen lurar en formalistisk demokratidefinition. Här betonas inte först och främst att demokratin under kapitalismen skiljer ut sig genom att vara rotad i och bidra till återskapandet av världets tysta tvång och klassrelationen mellan arbetskraft och kapital. Därmed lämnas målet öppet för det liberala valet mellan despoti eller formell parlamentarisk demokrati – med eller utan delandet av makt och inflytande över arbetet. Vid den andra extremen lockar en instrumentalistisk demokratidefinition. Här tonar skillnaden mellan exempelvis en demokratisk och fascistisk stat bort. Därmed lämnas målet öppet för nihilism, defeatism och en bild av historien som ett enda töcken av makt, tvång och våld.

Vad som behövs är ett försvar av demokratins form utifrån en kritik av demokratins begränsningar under kapitalismen samt en uttalad klassdefinition av demokratins natur inom olika produktions sätt. En bra utgångspunkt återfinns hos Aristoteles, som skulle ha kallat det vi idag förstår som demokrati för oligarki – det statskick som kännetecknas av att förmögna utövar makt över det fattiga flertalet. I kombination med Holgersens egna resonemang om ”icke-reformistiska reformer” och ett ekosocialistiskt övergångsprogram kan grunden för en diskussion om strategier som inte begränsas till demokratins former föras. Sådana strategier försvarar demokratins former samtidigt som de utmanar kapitalets fåmannavälde och lägger grunden för en demokrati som inte ens Atenarna kunde föreställa sig – en demokrati där varken den ena eller andra klassen utövar makt såsom klass. Eftersom denna demokrati inte är kapitalistisk skulle den även ha avskaffat det produktions sätt som givit upphov till de allvarligaste ekologiska kriserna någonsin. Därmed inte sagt att detta skulle vara en enkel sak, eller att en sådan utgångspunkt skulle lösa de problem som har att göra med de ekologiska krisernas akuta karaktär. Den har emellertid den fördelen att den inte skulle föras på liberalernas och de kapitalistiska apologeternas planhalva.

Carl Wilén

ARTIKELFÖRFATTARE

Vanja Carlsson

är lektor i offentlig förvaltning vid Göteborgs universitet.

Carl Cassegård

är sociolog vid Göteborgs universitet och författare till bland annat *I apokalypsens skugga*.

Miljörelser och industrikapitalism 1870-2020 (Daidalos, 2023), samförfattad med Håkan Thörn.

Håkan Thörn

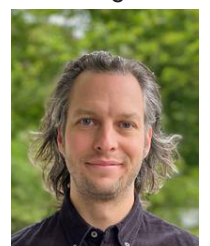
är sociolog vid Göteborgs universitet och författare till bland annat *I apokalypsens skugga*.

Miljörelser och industrikapitalism 1870-2020 (Daidalos, 2023), samförfattad med Carl Cassegård.

Carl Wilén

är medlem i redaktionen för Röda rummet och sociolog verksam som postdoktor vid Avdelningen för mänskliga rättigheter, Historiska institutionen, Lunds universitet.

SVAR OM KRISERNAS TID

I förra numret att Röda rummet gav fyra skribenter kommentarer ur olika vinklar till Ståle Holgersons bok *Krisernas tid – Ekologi och ekonomi under kapitalismen*, som utkom på Daidalos förlag förra året. Här fortsätter samtalen med Ståles svar till dessa inlägg.

Jag gillar att skriva böcker, och ännu roligare är det att åka runt och prata om böckerna. Recensioner och feedback är kul, men inkluderar ett skräckinslag: det kan ju gå båda vägarna. Det allra roligaste är att diskutera en bok man har skrivit tillsammans med kamrater på ett öppet, kritisk och konstruktivt sätt. För att tillsammans komma vidare. Det var därför fantastiskt att bli bjuden till Dyrön i mars 2023 och diskutera *Krisernas tid* tillsammans med Vanja Carlsson, Carl Cassegård, Lars Henriksson, Håkan Thörn, Evelina Johansson Wilén och Carl Wilén. Baserat på diskussionerna den helgen har Röda Rummet publicerat fyra kritiska kommentarer. Jag känner mig privilegierad. Detta är även väldigt bra timing. *Krisernas tid* ska publiceras på Verso Books hösten 2024, så kommentarerna har hjälpt mig att spetsa argumenten till den engelska utgåvan. Tack.

Den här texten är alltså en kommentar till kommentarerna. Jag kan inte diskutera varenda detalj, men vill kort dryfta de centrala frågorna. Innan jag börjar vill jag bara kort precisera att *Krisernas tid* handlar om ekonomiska och ekologiska kriser under kapitalismen; om hur kapitalismen producerar kriser och hur kriserna reproducerar kapitalismen. Sedan diskuteras rätt många teman – som till exempel rasism, staten, geografi, fascism, nationalism – men enbart indirekt och i den mån detta är relevant för frågan om kriserna.

Den första kommentaren kommer från Vanja Carlsson, och handlar om staten.

Carlsson pekar helt korrekt på en spänning som finns i boken. Å ena sidan är staten en garant för att kapitalismen ska reproduceras, vilket jag kortfattat diskuterar i boken. Å andra sidan är staten ett verktyg som även den radikala vänstern måste försöka använda i mötet med kriserna. Denna spänning finns tydligt i boken. Men jag tror inte att världens mest perfekta marxistiska teori skulle kunna lösa denna motsättning, eftersom den även finns i verkligheten. Den existerar eftersom det vore galenskap att fullständigt vägra att kämpa inom staten eller att oproblematiskt acceptera den som "demokratisk". Det är en spänning vi måste lära oss att leva med.

Även om inga teorier kan "lösa" spänningen, är någ-

ra teoretiska utgångspunkter så klart bättre än andra. Jag har i boken två angreppssätt som jag tror gör det enklare att manövrera mellan komplex teori och den ännu mer komplexa verkligheten. För det första utgår jag huvudsakligen från Nicos Poulantzas teorier om staten (snarare än Bob Jessops eller Gramscis, som Carlsson nämner), vilket kanske är mindre tydligt i den här boken än i tidigare texter jag har skrivit.¹ Enligt Poulantzas är staten en materiell kondensering av sociala relationer, och då öppnas det även ett utrymme för motstånd inom och genom staten. Erfarenheter från 1900-talet visar också att kapitalistiska stater kan driva väldigt olika politik, även om den alltid i "sista instans" måste reproducera kapitalismen för att reproducera sig själv.

Den andra utgångspunkten handlar om att prata om kriser på olika nivåer. Att försöka använda staten för att hjälpa folk behålla jobb och bostäder (efter ekonomiska kriser) eller för att försöka minska utsläppen av koldioxid, är inte samma typ av frågeställning om hur staten blir en del av "den eko-socialistiska framtiden" (jmf Carlssons fråga). Frågorna hänger så klart ihop, men vi måste separera dem. När diskussionerna om staten i bokens epilög mest handlar om relativt kortsiktiga frågor, beror det på att jag slutar med diskussioner om krispolitik, vilket jag separerar från krispolitik (teori) och krishantering (högst konkret politik i faktiska kriser). Inom krispolitiken har vi inget val annat än att befinna oss mitt i spänningen: vi måste försöka "använda" den existerande staten (till exempel via sociala rörelser sätta press på statsadministration, kräva reformer, vinna val, etc.), samtidigt som vi är medvetna om statens klasskaraktär. Snarare än att lösas teoretiskt, måste spänningen mötas politiskt. I boken går jag inte väldigt mycket längre in i hur vi arbetar i/med spänningen. Jag pekar på icke-reformistiska reformer, men går till exempel inte längre in på frågan om hur faktiska människor i staten bör göra om vi närmare oss kapitalismens gränser.²

Den andra kommentaren kommer från Carl Cassegård, och handlar om hopp, sammanbrott och kriser.

Jag driver i boken hypotesen att kriserna inte kommer fälla kapitalismen, men detta är så klart omöjligt att egentligen veta helt säkert nu, 2023. Jag ser det som mest sannolikt, och därför den bästa utgångspunkten för politisk handlande. Det finns även element i de ekologiska kriserna som håller liv i kapitalismen. Jag är skeptisk till teorier som säger att ekologiska kriser *skapar* ekonomiska kriser, fast jag erkänner så klart att coronakrisen 2020 var en ekologisk kris som utlöste en ekonomisk. Baserad på sådana argument skriver jag att det går att tänka sig en värld i flammor där den

"Innan jag börjar vill jag bara kort precisera att *Krisernas tid* handlar om ekonomiska och ekologiska kriser under kapitalismen; om hur kapitalismen producerar kriser och hur kriserna reproducerar kapitalismen."

ARTIKELFÖRFATTARE

Ståle Holgersen

är forskare i kulturgeografi. Han har förutom *Krisernas tid* tidigare givit ut *Staden och kapitalet*. *Malmö i krisernas tid* (Daidalos). Medverkade senast i Röda rummet med artikeln *Corona, hälsa och klass* (tillsammans med Roya Hakimnia).

sista kapitalisten säljer en kanna bensin till sin sista kund. Denna formuleringen ligger till grund för Cassegårds kommentar.

Cassegård frågar: ”Men går det att tänka sig att samhället går under utan att minsta ekonomiska kris uppstår? Om naturen förstörs borde det väl rimligen också försvaga kapitalismen?” Mina korta svar på frågorna är: En eskalerande klimatkras kan kanske *utlösa* flera ekonomiska kriser, fast jag har svårare att se att ekologiska kriser ska *skapa* stora ekonomiska kriser på djupare nivå. Men det följer inte av detta argument att flera ekonomiska eller ekologiska kriser – fråga två – försvagar kapitalismen. Tvärt om. Så långt i kapitalismens historia (åtminstone fram till dags dato) är den viktigaste lärdomen vi kan ta med oss att kapitalismen reproduceras genom ekonomiska kriser och gynnas av att vi skapar ekologiska kriser.

Sedan kan man ta diskussionen vidare. För när den sista kapitalisten säljer en kanna bensin till sin sista kund, har så klart båda kapitalismen och människans ”civilisation” gått åt helvete.

Cassegård har rätt i att jag inte riktigt klargör hur dessa två fortgående sammanbrott samspelar. Det är inte heller bokens ambition. Det finns flera anledningar till att jag inte betonar Sammanbrottet, med stort S. En anledning är politisk: killgissningar kring kapitalismens, civilisationens och världens undergång kan vara mycket spännande läsning, men jag har väldigt svårt att se den politiska relevansen. Vår *faktiska politiska utmaning* i de kommande decennierna är att kriserna kommer reproducera kapitalismen. En annan är denna: I diskussioner om kriser är det enkelt att fastna för det extraordinära, och sen dra slutsatser om det exceptionella rätt långt (vilket förklarar varför så mycket kristeori slutar med olika former för kollapsteori). Min utgångspunkt är att visa upp kriserna som ”vardagliga” fenomen under kapitalismen. Vilket jag tror är en bättre utgångspunkt om vi ska förstå fenomenet.

Cassegård föreslår att jag i högre grad skulle kunna använda bruksvärde och abstraktionsnivåer för att analysera relationen mellan natur och kapitalism. Detta är ett värdefullt inspel. Detsamma gäller den avslutande frågan om *politiska kriser*. Håller min hypotes att (ekonomiska och ekologiska) kriser reproducera kapitalismen även för de politiska kriserna? (Här lägger Cassegård lyckligtvis till: ”Nu inser jag naturligtvis att det kan vara väl mycket begärt att Holgersen, som skrivit en utomordentlig bok om ekonomiska och ekologiska kriser, även ska ta upp en tredje sorts kris. Men det är kanske ett ämne för en framtida bok?”). Jag skulle helt enkelt kunna svara att detta inte är fokus i min bok. Men även om *min* bok inte hanterar politiska kriser, är detta så klart en väldigt viktig, intressant och spännande fråga.

Hade jag satt mig ner för att skriva om politiska kriser hade jag behövt behandla dessa på ett lika omfattande sätt som jag gjort med ekologiska och ekonomiska. Och jag är faktisk inte helt säker på vart detta skulle fört mig. Den generella huvudtesen att ekologiska och ekonomiska kriser reproducera kapitalismen, blir så klart lite annorlunda med politiska kriser, eftersom en revolution, till exempel, ju *per definition* är en politisk kris. Jag får betona att jag inte säger att vänstern eller arbetarklassen *aldrig* framgångsrikt kan vinna ekonomiska eller ekologiska kriser eller att det är en naturlag att alla kriser *måste* reproducera kapitalismen. Men det är en historisk tendens, som jag i boken försöker förstå och förklara. (Sedan är det vår historiska uppgift i Antropocenen att skapa ett

gigantiskt undantag mot den generella trenden.) Jag tror inte det är osannolikt att en studie av politiska kriser skulle peka på ett liknande fenomen; att de flesta politiska kriser primärt används av den härskande klassen och deras politiska allierade, och att det är vårt jobb är att skapa undantag. Revolutioner är – trots allt – historiska undantag.

Den tredje kommentaren kommer från Håkan Thörn och handlar om huruvida hegemoniska kriser kan vidga möjlighetshorisonten för kollektiv handling.

Thörn pekar helt riktigt på att frågor om kollektiv handling nerifrån är något jag ”bara berör i förbifarten”, men det är befogat att lyfta detta tema eftersom jag gör några centrala påståenden i anslutning till det. Thörn diskuterar för det första huruvida sociala rörelser och omfattande protester kan bidra till att *driva fram* kriser i kapitalismen, och för det andra om kriser i sig *öppnar möjligheter* för sociala rörelser att mobilisera för radikal samhällsförändring.

Det första först: Kan sociala rörelser driva fram ekonomiska kriser? Det finns, som Thörn visar, marxistiska teorier som säger att arbetarrörelsens styrka i kapitalismens kärnländer, framgångsrik antikolonial kamp och kostsamma försök att bekämpa denna kamp (till exempel i Vietnam) i början av 1970-talet bidrog till att begränsa kapitalismens profiler och expansionsmöjligheter och bidrog till uppkomsten av inflation. Är inte detta centrala komponenter för att förstå 1970-talets kris?

Frågan måste besvaras på två sätt. Den första delen av svaret är empirisk. Vilken roll hade sådana olika komponenter i den faktiska skapande av krisen på 1970-talet. Här finns det mycket litteratur som pekar i olika riktningar. Utan att gå in på detaljer vill jag betona en utmaning som finns när man skriver om kriser: frestelsen att låta särskilda kännetecken hos en pågående kris överföras till generella argument. Baserade på sådana argument som Thörn nämner, utvecklas marxistiska teorier, som de italienska autonomisterna/operaismo, som menar att kapitalismens utveckling (och kriser) alltid är orsakade av arbetarrörelsens styrka. Försöker vi förstå ekonomiska kriser under kapitalismen från 1800-talet och fram till 2020-talet, behöver vi även en annan ingång vid sidan av sådan empiriska argument som förklarar enskilda kriser. Vilket tar oss till den andra delen av svaret, som är mera generell.

Om vi för argumentets skull accepterar att Thörns exempel var viktiga för att förstå krisen på 1970-talet, så kan inte detta förklara kriser *i allmänhet*. Varken krisen 1929 eller krisen 2008 kan förklaras av att arbetarklassen var särskilt stark, av USA:s enorma utgifter i Vietnam eller av lyckad antikolonial kamp. Dessa kriser uppstod ändå. I alla kriser finns det en rad faktorer som är viktiga för att förstå varför just denna kris kommer i denna form. På en mer generell nivå kan inte detta förklara varför kapitalismens med *nödvändighet* skapar kriser. Jag tror att det är rimligt att säga – kontrafaktisk – att om arbetarklassen varit svag, och utan Vietnam eller antikolonial kamp, så skulle det blivit ekonomisk kris på 1970-talet ändå, eller åtminstone på 1980-talet. Men den skulle sett annorlunda ut.

Sedan diskuterar Thörn huruvida kriser öppnar möjligheter för sociala rörelser att mobilisera för radikal samhällsförändring. Att mobilisera mot kriserna är så klart vårt gemensamma mål som socialister. Sociala rörelser måste angripa kriserna – det är egentligen bokens politiska huvudpoäng. Men jag menar att vi kan göra detta på ett bättre sätt om vi erkänner att *kriserna* i grund och botten inte förtjänar vår optimism.

Thörn pekar på att kapitalismens legitimitet undergrävs vid omfattande kriser; ekonomiska kriser åtföljs alltid av en politisk definitionsstrid, där olika intressebaserade samhällskrafter söker vinna tolkningsföreträde genom att etablera ”sanningen” om krisen, vad som är dess orsaker, konsekvenser, och framför allt vad som bör göras åt den. Enligt Thörn är det de krafter som vinner denna strid som utformar svaret på krisen, politiskt, ekonomiskt och ideologiskt.

Detta är riktiga påståenden i sig. Men hur viktigt detta är beror på vad vi betonar. Betonar vi ideologi och diskurs, kan det ju verkligen kännas som att vänstern och marxister vinner varenda kris! En paradox jag försöker förstå i boken är just denna: varje kris avslöjar kapitalism och vid varje kris kan vi bättre kritisera systemet. Så varför är det ändå alltid den härskande klassen och deras politiska vänner som gynnas? Och varför är det alltid de fattiga och arbetarna som får betala? Utifrån detta skriver jag bland annat att kriser primärt representerar *teoretiska* möjligheter för socialister, samtidigt som de innebär politiska problem. För liberaler är kriserna däremot politiska möjligheter, och teoretiska problem. För att förstå hur kriser reproducerar kapitalismen *trots* att den ger oss bättre möjligheter att kritisera systemet, måste vi släppa betoningen på ideologi, och undersöka systemets klasskaraktär, statens relativa autonomi, rasism, nationalism, kris som chock och mycket mera. Vilket inte betyder att ideologi inte är viktigt. Ideologi är bara inte viktigast.

Detta är ännu tydligare vad gäller ekologiska kriser. Det kan ju kännas helt absurt att den globala uppvärmningen inte har lett till en gigantisk legitimeringskris. Varför har inte alla politiker som (inte) har arbetat med klimatet de senaste 20 åren fått sparken? En förklaring är att klimatkrisen är just en kapitalistisk kris, vilket gör att den kommer med en distinkt klasskaraktär, att den hanteras av kapitalistiska stater och att den kommer med ett mått av chock, och så vidare. Då blir även socialister fångade av krisen, och man väljer ofta att hoppas på Joe Biden och socialdemokrater, eftersom alternativet är Donald Trump och Jimmie Åkesson. Så fast vi – analytisk – ser att klimatkrisen är ännu ett starkt argument för att avskaffa kapitalismen, gör själva chocken och krisen att vi ändå tenderar att pausa mera radikala politiska alternativ.

Vidare menar Thörn att huruvida socialister hoppas på kriser eller inte saknar betydelse för det faktum att kapitalistiska kriser sker med regelbundenhet: ”Vad som betyder något är vilken analys

en socialistisk rörelse gör av dessa pågående och kommande kriser – och hur den agerar.” Vilket jag i hög grad håller med om. Men jag menar att min mera ”pessimistiska” syn – i brist på bättre ord – är en reality check. Vi kan hantera kriser bättre om vi slutar tro att krisen utgör en ”möjlighet” för arbetare eller socialister; att *nu* får vi vind i seglen. Utgångspunkten måste snarare vara att med krisen kommer klasskamp ovanifrån, ökad fattigdom bland arbetare och mera rasism från högern, samtidigt med ständiga uppmaningar att vi (nationen) måste hålla ihop i denna svåra tid.

Den fjärde och sista frågan kommer från Carl Wilén och handlar om demokrati och rättigheter i krispolitikens tid.

Wilén skriver att det inte är uppenbart vad min definition av demokrati egentligen innehåller. Vilket är ett adekvat påpekande. Jag har egentligen inte någon klar definition av demokrati, inte här och heller inte i andra sammanhang. Eftersom jag konstaterar att socialism betyder mer demokrati, gör Wilén så klart helt rätta i att fråga vad jag egentligen menar. Anledningen till att jag tycker till om demokrati, även utan goda definitioner, är rätt pragmatisk. För det första för att – i relation till klimatkrisen – undvika den romantisering av Kina som faktisk existerar, och för det andra för att skriva in socialismen i en annan tradition än den stalinistiska.

Eftersom jag inte har något konkret definition kan min syn på demokrati så klart tolkas olika. Frågan är dock om Wilén tar sig lite för stora friheter när han skriver om oklarheterna: ”På så vis förbereds i nästa led en bördig jordmån för en liberal demokratidefinition som låter oss välja mellan kapitalistisk demokrati eller Stalins Gulag”. Jag skriver inte så mycket om demokratins form, men innehållet jag skisserar pekar väl definitivt mot ekonomisk demokrati – vilket utesluter både kapitalism och Gulag? Sedan är det klart att jag inte tar analysen hela vägen.

Wilén tar även upp min referens till Walter Benjamin; att socialismen inte är kapitalismens logiska fortsättning utan snarare bör ses som ett brott med detta produktionssätt. Jag argumenterar i boken för att kriserna ger Benjamin rätt: inte heller kriserna pekar ut vägen bortom kapitalismen, som så många marxister genom historien har hoppats på. Wilén skriver att min demokratiuppfattning krockar mot detta synsätt: ”Krispolitiken tycks däremot luta sig mot en demokratiuppfattning där kapitalistisk och socialistisk demokrati kan beskrivas i termer av gradskillnader snarare än som ett kvalitativt brott.” Wiléns läsning kan absolut vara legitim, vilket delvis kan bero på att jag inte har någon sofistikerad definition av demokrati. Men det är även viktigt att framhålla att Benjamins tes om revolutionen som en

nödbroms befinner sig på ett abstrakt och teoretisk plan (kriskritik). Men hur vi faktisk organiserar politiken (och demokratin) är en fråga som också måste befinna sig på ett mera konkret plan (krispolitik).

Inspirerad av Wiléns kommentar och Carlssons frågor om staten vill jag avsluta texten med några reflektioner kring teori och politik. Dessa reflektioner ska inte tolkas som en kritik mot Wiléns eller Carlssons kommentarer, utan snarare ses som en generell reflektion som försöker peka ut vägen vidare.

Jag är väldigt svag för Benjamins resonemang om att socialism är att dra i tågets nödbroms, snarare än att accelerera farten. Men som jag även frågar i boken: vad betyder egentligen detta? Jag tror att det finns en fara i att vi som teoretiker målar frågor i svart-vitt, när verkligheten kommer i flera färger. Antingen accelererar vi kapitalismen eller så drar vi i nödbromsen och försöker stoppa systemet blinda framfart. Särskilt den pågående debatten om tillväxt präglas ofta av svartvita positioner (vilket jag nyligen har diskuterat i tidskriften *Spectre*): vi måste välja antingen nedväxt eller vänsterproduktivism, antingen accelererar kapitalismen rakt in i socialism eller så måste vi slå sönder allt vi kan se.³ Verkligheten är mera komplex. Det finns likande faror vid dikotomier kring demokrati: antingen försvarar vi den liberala demokratin *eller* så skisserar vi en fullständig ny form. Eller med staten: antingen kör vi politisk kamp inom den kapitalistiska staten, eller så krossar vi den. Det är inte svårt att skapa sådana dikotomier teoretisk. Och som revolutionär är det enkelt att sen välja den mest radikala teorin. Detta val kombineras sedan med logiska argument: som till exempel att om vi förändrar X (till exempel grundläggande klassrelationer) kommer Y (staten) och Z (demokratin) att förändras, eftersom den vilar på en grundläggande klassrelation (vi kan göra liknande argument om genus eller rasism). Vilket är sant. Men fångar dikotomierna och logiska argument hur historisk förändring faktisk sker?

De nämnda dikotomierna (inom/bortom kapitalismen, staten, tillväxt, etc.) och logiska argumenten riskerar att förbise hur historien alltid kommer med en rad pragmatiska avvägningar, kompromisser, misstag, slump, etc. på vägen. Och att all förändring alltid präglas av det tillstånd som förändringen sker inom. Med andra ord: socialismen kan vara ett *brott* med kapitalismen, men det är fortfarande ett brott präglad av att vara ett brott med just detta system. Nu ska vi heller inte här bli för absolutistiska, och konkludera med att dikotomier eller logiska argument – eller även utopiska beskrivningar av socialismen för den sakens skull – alltid är fel. Men jag tror att många samtida debatter bland marxister (inte minst den om tillväxt) skulle tjäna på att vi i större utsträckning diskuterade den konkreta politiska vägen, och kanske mindre det abstrakta, teoretiska målet. Eller? <<

NOTER ¹ Holgersen, Ståle (2015) *Spatial planning as condensation of social relations: A dialectical approach. Planning theory*, 14(1): 5-22.

² En person som bland annat i Röda rummet har skrivit om strategier för att skapa en brygga mellan krishanteringsnivån och krispolitiken är Lars Henriksson. Se exempelvis *Att ge förnuftet muskler* i Röda

Rummet 1/2010 och hans bok *Slutkört* (Ordfront 2011)

³ Holgersen, Ståle (2023) *Neither Productivism nor Degrowth. Thoughts*

on Eco-socialism. Spectre Journal. 4 September 2023.

Artikeln kommer inom kort att publiceras i svensk översättning på Röda rummets hemsida, rodarummet.org.